

a „köznyelv” kifejezést használni, hiszen a szerző IMRE SAMURA hivatkozva (16) pontosan megmondja, milyen jellegű köznyelvhez viszonyít. A 46. lapon egy értelemzavaró sajtóhiba: (*a: é*), helyesen: (*a: á*), mint a 43. lapon.

A harmadik fejezet (130—40) az összefoglalás. A kalotaszegi magánhangzó-rendszer a magyar nyelvterületen leggyakoribb típusozat tartozik: 8 rövid—7 hosszú. Az egyes fonémák variánsaiban és megterhelésében azonban sok olyan érdekes sajátosság van, amelyek egyénivé, jellemzővé teszik a nyelvjárást, és egyben területileg körülhatárolható altípusokat mutatnak. A továbbiakban összefoglalóan felsorolja a nyelv-magasság, az ajakműködés és az időtartam szempontjából mutatkozó jellegzetességeket. Egyben megállapítja azokat a hangtani vonásokat, amelyek a szomszédos nyelv-járástípusokkal összekapcsolják vagy elválasztják. Összekapcsolja Kalotaszeget Biharral, a Szilágysággal, a Borsodvölgygel és a Mezőséggel az *i*-zés, a záródó diftongusok Biharral és a Szilágysággal, a zárt *a*-zás a Mezőséggel, a zárt *é*-zés pedig a Szilágysággal. A szomszédos nyelvjárásoktól elütő sajátosságok pedig a következők: az *ë*-zés, bizonyos fajta tipikus *ö*-zés és a nyíltabb *ę* használata. Ezután részletesen foglalkozik a köznyelv hatásával a nyelvjárásra. A dolgozatot két térkép egészíti ki, a kutatópontok és a belső nyelvjárási határok. Az eredményeket röviden román és német nyelven is összegezi.

Lakó Elemér munkája egy értékes és hasznos hangtani monográfia. Bő és érdekes nyelvi anyagot tartalmaz, jó szolgálatokat tett a magyar dialektológia több területén. Megjelenését örömmel üdvözölhetjük.

KÁLMÁN BÉLA

SZILÁGYI FERENC: Csokonai dunántúli tájszógyűjtése. Egy fejezet irodalmi nyelvi szókincsünk történetéből (Nyelvtudományi Értekezések 82. sz. Bp., 1974., 238 l.)

Szilágyi Ferenc, akit a Magyar Irodalmi Lexikon „író, költő, nyelvész” szavakkal jellemez, a Csokonai életművével kapcsolatos filológiai munkálatok egyik vezető egyénisége. Nemcsak a kritikai kiadás termékeny munkatársa: már jóval e munka megindulása előtt is behatóan tanulmányozta a költőnek a magyar nyelvvel, ennek kiművelésével kapcsolatos gondolatait, hazafiságának a nyelv szeretetével való összeforrottságát. Erről tanúskodik egyebek között „A nyelv művelő Csokonai” című kitűnő tanulmánya is (Lőrincze L. szerk. Nyelv művelő. Bp., 1956. 114—22).

Mostani — Pais Dezső emlékének ajánlott — kötete minden eddigénél alaposabb bűvárkodás eredményét foglalja össze. Tárgyát olyan széles filológiai apparátussal dolgozza fel, hogy teljes mértékben indokoltnak tarthatjuk a munka alcímét: valóban egész irodalmi nyelvi szókincsünk sorsába nyerünk betekintést. Tulajdonképpen maga a főcím lenne vitatható: mert bár a kötet először valóban Csokonai somogyi tájszójegyzékének félszáznyi kifejezését dolgozza fel — ez tudatos népnyelvi gyűjtés a szótáríró Márton József számára —, egy ennél jóval terjedelmesebb fejezetben fog-

lalkozik nagyjából hasonló számú egyéb dunántúli szóval. „Dunántúli tájszók Csokonai műveiben” címmel (74—215) az egész életműből kiválogatott, tudatosan használt stíluselemként vagy önkéntelenül a költő tollára futó kifejezésként fellelhető szóanyag feldolgozását is megtaláljuk a kötetben, és ezek mögött nincs valamilyen céltudatos gyűjtés, amire a főcímből következtethetnénk.

A Csokonai életmű nyelvezete sok szempontból is különleges figyelmet érdemel. „Tudós költő” volt, mégpedig a szokásosnál is tágabb értelmezésben, hiszen kora természettudományának is európai szintjén állt, nem csupán humán műveltsége fogta át a klasszicizmus minden területét. Kiterjedt nyelvtudása számos európai nyelv fogalomkészletének érzékelését tette lehetővé számára, és ez bizonyára hatott anyanyelvi fogalomalkotási készségére is. Behatóan ismerte a korábbi magyarországi latin és magyar nyelvű tudományos és szépirodalom értékeit. Életrésztéből következően a korabeli magyar társadalomnak igen széles rétegeivel érintkezett: nemcsak a vezető nemességgel, vagyonos polgársággal, „értelmiséggel”, hanem a városok — elsősorban Debrecen — egyszerűbb, iskolázatlanabb kézműves rétegeivel, parasztságával is. Vándorlásainak pedig az lett a nyelvi következménye, hogy érzékeny fülével felfigyelt a különböző vidékek tájnyelvi jelenségeire is, mind a hangzás, mind a szókincs eltérései tekintetében.

Ha mindehhez hozzászámítjuk, hogy a nyelv kiművelésének, az ekkor kibontakozó nyelvújításnak is lelkes pártolója volt, belátható: Csokonai nyelvének tanulmányozása számos tanulsággal kecsegtet. Különösen igaz ez a szókincs szempontjából. Egy Csokonai Szótár felbecsülhetetlen értékű, hiteles keresztmetszetet adhatna a XVIII. század végének és a századfordulónak magyar nyelvéről! Benne összegezve találnánk a nyelvújítás nagyobb arányú kibontakozása előtti magyar nyelvnek szinte minden jelenségét, de elsősorban az irodalmi nyelv fejlettségi fokára vonhatnánk le következtetéseket. Nem titok, hogy a Kossuth Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén kimunkálás alatt áll egy ilyen Csokonai Szótár koncepciója, és a kritikai kiadással párhuzamosan meg kívánjuk indítani a konkrét feldolgozást is, mégpedig számítógépes alapon, hogy az anyagot minél sokoldalúbban foghassuk vállatúra. Ilyen szempontból Szilágyi Ferenc mostani kötete azért is tanulságos számunkra, mert megerősít bennünket abban a meggyőződésünkben, hogy tervezett szótárunk valóban kincsesháza lehet a kor magyar nyelvállapotára vonatkozó tanulságoknak.

Szilágyi Ferenc munkájában sokkal többet kapunk, mint százegynéhány szó etimológiáját. Bevezetésében sokoldalúan tárgyalja irodalmi nyelvünk és a nyelvjárások kapcsolatának legfontosabb kérdéseit. A tárgyról és módszerről írva Pais Dezső és Bárczi Géza útmutatásait tartja követendőnek, akik Csokonai nyelvi hatását az irodalmi nyelv fejlődése szempontjából kiemelkedőnek tartották. „Módszer tekintetében azt az utat követem — írja —, amelyet Csokonai szókincséről írt eddigi dolgozataimban (Pais-Eml. 541—8 és IrNyDolg. 67—130) kimunkáltam: nem immanens módon, nem Csokonai egyéni szóhasználatának szűkebb gravitációs terében, hanem egész irodalmi nyelvi szókincsünk tejút-rendszerébe helyezve figyelem a jelenségeket... megvizsgálom a tájszó életét nyelvjárásaink, irodalmi nyelvünk hossz- és

keresztmetszetében, hogy ezáltal irodalmi nyelvünk tájszói gazdagodásáról, erről a fontos és jelentős folyamatról is képet adjak. Vizsgálódásom hossztengelyét — amennyire lehet — egészen a jelenig növelem, s a levonható tanulságokat is igyekszem a jelen számára hasznosítani.” (7).

Bevezetésében kitér még az irodalmi nyelvek fejlődésében mutatkozó kelet- és nyugateurópai eltérésekre és a magyar helyzet jellemzésére. Rámutat, hogy Csokonainak a néphagyományok iránti érdeklődése valószínűleg Herder és Bürger hatásának tulajdonítható. Külön fejezetet szentel a szótáríró Márton József és Csokonai kapcsolatának. Fontos megállapítása: „A szótáríró Márton s a költő Csokonai Kazinczyék finomkodó nyelvi arisztokratizmusával szemben olyan nyelvi eszményt szolgáltak, amely megfelelt a régi magyar nyelv demokratikus hagyományainak is, s előremutatón határozta meg irodalmi nyelvünk továbbfejlődését ennek egyik sorsdöntő korszakában. Ilyen szempontból esik latba különös súllyal a XVIII. század legnagyobb magyar költőjének népnyelvi érdeklődése, amelyet — igazi poeta doctus-hoz méltón — filológiailag is értékes tájszógyűjtésével szintén megbizonyított” (20).

Tárgyának közelebbi, közvetlen bevezetéseként foghatók fel azok a fejtegetései, amelyeket „Csokonai és a Dunántúl” címen a költő életkörülményeinek alakulásáról, utazási terveiről és valóságos eseménytörténetéről az előzmény irodalom értékelésével felvázol. Kimutatja, hogy a költő dunántúli nyelvjárási élményei elsődlegesen a Kaposvár—Nagybajom—Csurgó háromszög által határolt belső-somogyi területhez kapcsolódnak. Jellemzi e vidék főbb nyelvjárási sajátosságait, ismertetve a velük foglalkozó nyelvészeti leírásokat is.

Csokonai híres somogyi tájszójegyzékét eredeti lejegyzésben és hasonmásban is közli. A benne foglalt kifejezéseket a nyelvjárási vizsgálatok rendjében három csoportra bontva tárgyalja: külön az alak szerinti, jelentés szerinti és a valódi tájszók csoportját. Az egyes csoportokon belül betűrendet alkalmaz. Vizsgálja az értelmezésben előforduló tájszókat is.

Az egyes szavak szócikkeinek kidolgozása szinte megannyi kis monográfia. A történeti, etimológiai szótárok segítségével felvázolja az eddigi nyelvtudományi adatokat és magyarázatokat az első előfordulástól Csokonaiig, majd tovább máig, felhasználva olyan kéziratokat is, mint az akadémiai nagyszótár cédulatára, az Új Magyar Tájszótár és a Magyar Nyelvjárások Atlaszának adattára. Erre a gyűjtésre még ráépíti a XVIII—XIX. század irodalmi anyagából, népnyelvi közléseiből és más monográfiákból származó saját kiegészítéseit, különös tekintettel a szó irodalmi nyelvi vonatkozásaira, rétegnyelvi változásaira. Így valóban meg tud felelni a maga elé tűzött igen magas követelményeknek: nem korlátolt érdekességű mikrofilológiát teremt, hanem nagyívű áttekintéseket, hosszanti és keresztmetszeteket, nyelvi körképeket vázol fel minden esetben.

A gazdag adatgyűjtéshez igen magas színvonalú kommentáló munka is társul. Nemcsak a nyelvi, nyelvészeti kérdések tekintetében hézagtalan az ismeretanyaga, hanem a népélet, néprajz terén is tökéletesen felkészült, akár a tárgyi, akár a szellemi néprajz terén kell a jelenségeket értelmeznie, értékelnie. Az irodalmi nyelv vonatko-

zásaiban pedig a vérbeli filológus örömével állítja elének a tartalmi, formai párhuzamokat, a vizsgált szavaknak másoknál, más vagy hasonló szerepben való előfordulásait.

A Csokonai tájszógyűjtésének feldolgozásánál is jóval nehezebb, nagyobb munkát igénylő feladat volt a kötet második részében található dunántúli kifejezéseknek az életműből való kiválogatása és az előbbiekhöz hasonló összeállítása. Ennek a résznek nincs külön módszertani bevezetése, amelyből a válogatás szempontjait, részletességét, mélységét, teljességét megtudhatnánk. A tagolás ebben a fejezetben is külön csoportba fogja az alak szerinti, jelentés szerinti és a valódi tájszókat. Eltérés mutatkozik azonban az egyes csoportok forrásanyagában. Az alak szerinti tájszókat a színművekben és a verses művekben különválasztva vizsgálja. A valódi tájszókat e két csoporton túl még további két terület szövegeiből kereste ki: a műfordításokból és a költő egyéb műveiből. A jelentésbeli tájszók csoportját további alcsoportokra osztás nélkül találjuk. Az eltérések feltehetőleg a talált tájszóanyag mennyiségi arányaiból következnek: a valódi tájszók nagy száma szükségessé és lehetővé tette a belső tagolást (129—215). Tartalmilag is indokolhatja az eljárást sok meggondolás: a színdarabokban a jellemek egyedítésének eszköze lehet a tájnyelv; a műfordításokban a hangulat megragadásának eszközeként szolgálhatott stb.

A szerző sokoldalú tárgyalásmódját jellemezheti, hogy a kötet végén rendkívül bő szakirodalmi apparátust találunk (218—34), amely korántsem holmi „kirakat” hivatkozásait jelenti, hanem valóban használt, sokszor idézett címlistát.

Jól egészíti ki a kötetet a 6 teljes oldalas faksimile-sor, meg a tárgyalt szavakról készített mutató is.

Szilágyi Ferenc könyve nemcsak a Csokonai-filológiának, hanem egész nyelvtudományunknak, sőt irodalomtudományunknak is nagy nyeresége.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

HAJDÚ MIHÁLY, **Magyar becézőnevek (1770—1970)**. Nyelvészeti Tanulmányok 18. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1974, 363 l.

HAJDÚ MIHÁLY becézőneveinket feldolgozó monográfiája névtudományi szakirodalmunkban a személynevek problematikájával foglalkozó legnagyobb szabású vállalkozás, a majdnem százéves múltra tekintő becézőnév-kutatásban a legtöbb adatot feldolgozó, legszélesebb kutatási területre támaszkodó rendszerező összefoglalás.

A vizsgált két évszázadot nyolc korszakra osztja nyelvi, történeti és közigazgatási szempontok alapján. 1770 és 1895 között öt *történeti* korszakot (T), 1896 és 1970 között három *jelenkori* periódust (J) különít el.

A történeti és a jelenkori anyagot az ország hat vidékén (Nógrád megye, Sopron környéke, az Őrség, az Ormánság, Békés megye, Szatmár) 110 faluból, három városból (Eger, Veszprém, Csongrád), ezeken kívül még rendszeresen hat település-